MISDAAD/STRAF/KLASSEJUSTITIE

DE AS • NUMMER 17

DE AS

3e jaargang, nr.17
sept/okt 1975

De As (anarcho-socialisties tijdschrift) verschijnt 6 maal per jaar en is een gezamenlijke uitgave van Pamflet en RAM
Jaarabonnement: ƒ 10
Los nummer: ƒ 2
Bestellen door storting op giro 255 38 50 tnv Pamflet, Groningen
Redaktie-adres:
Stichting uitgeverij RAM, Bickerstraat 2c, R'dam (654849)
Administratie-adres
Stichting Pamflet, postbus 1333, Groningen

FUNKTIONELE MILJEUTHEORIE VAN HET RECHT

THOM HOLTERMAN

A. De verdeling van macht, middelen en prestige vindt op ongelijke wijze plaats. De rechtstheoretikus Ter Heide meent dat het recht een middel kan zijn om tot een evenwichtiger verdeling te komen. Zijn theoretiese beschouwingen maken van het recht een middel tot het bijsturen van maatschappelijke processen. Recht is dan de ordening van de ordening, het levert de kontrole van de kontrole. Aan deze , ook voor anarchisten inspirerende visie, wil ik trachten het denken van de vroeg gestorven strafrechtjuriste Clara Meijer Wichmann te koppelen tot een 'funktionele miljeu-rechtstheorie'. Waar die verbinding tot stand is te brengen, zal worden uitgelegd. Eerst moet iets over Clara Meijer Wichmann verteld worden.

B. Clara Meijer Wichmann (1885 - 1922) studeerde rechten en promoveerde op een strafrechtelijk onder-

werp. Politiek-maatschappelijk gezien maakte zij een zelfde soort ontwikkeling door als Domela Nieuwenhuis. Zo voelde zij zich aangetrokken tot het socialisme, dat later bij haar evolueerde tot anarcho-socialisme. Aan die samenlevingsvisie lag een marxe ekonomiese analyse van de kapitalistiese maatschappij ten grondslag. In het korte leven dat haar beschoren was, heeft ze veel op schrift gesteld; dit deed zij soms in grotere studies (over het histories materialisme en syndikalisme), veelal in korte bondige uiteenzettingen. In een proefschrift ontwikkelde zij haar wetenschappelijke opvatting over de straf. In bevattelijke vormen is die opvatting in haar maatschappijkritiese stukken aan te treffen. Als eerbetoon aan deze vrouw, die maatschappelijk voor de rechten van de gedetineerden streed, treft de lezer elders in dit nummer een aantal van haar korte artikelen aan. De opleving van en de herinnering aan haar gedachten komt niet uit de lucht vallen. In 1971 verscheen haar 'Opvattingen omtrent Misdaad en Straf' en recent haar studie over het syndikalisme opnieuw in herdruk. De juridiese fakulteit in Rotterdam kent reeds jaren een strafrechtelijk dispuut naar haar naam. Deze en sommige andere juridiese fakulteiten nemen steevast enige paginaas van haar publikaties als verplichte literatuur op. De strijd die tegen de Bijlmer-bajes gestreden wordt, het uitgeven van een 'Bajeskrant' en het aktie voeren door de Coornhert-liga, zijn even zovele tekenen dat de strijd die Clara Meijer Wichmann aangezwengeld heeft, nog niet is uitgestreden.

C. Waar het recht zo fel door anarchisten bestreden wordt, mag het daarover niet aan theorievorming ontbreken. Wat ik in deze inleiding dan ook wil doen, is de miljeutheorie van het recht, door Clara Meijer Wichmann aangehangen, koppelen aan een funktionele theorie van het recht zoals die door Ter Heide is ontwikkeld.(Ter Heide is een hedendaagse niet-konventionele rechtstheoretikus, die aan de juridiese fakulteit te Rotterdam 'algemene rechtsleer' doceert) Zijn denkbeelden ontleen ik aan het voor de Vereniging voor Gezondheidsrecht geschreven preadvies, getiteld 'Dwang en drang in de mediese behandeling' (1975). Voordat ik tot een bespreking van zijn opvattingen overga, zal ik eerst de miljeutheorie in het bredere perspektief van gedachten over 'klassejustitie' zetten. Door deze opzet valt de inleiding in twee delen uiteen. Deel I behandelt een politiek-maatschappelijke zaak: klassejustitie. Deel II belicht achtergronden van de juridiese theorie, die bruikbaar is om door die klassejustitie heen te breken. Doel is om drie mogelijke typen van beschouwingswijzen (standpunten) te herkennen. Schematies gaat het om het-

hetvolgende.
De eerste beschouwingswijze met betrekking tot het recht is die waar het recht gehanteerd wordt ten behoeve van het behoud van het (kapitalistiese) stelsel. Het recht is hier 'het recht van behoud', het is het recht uit de wetboeken. Dit recht is systeem-konform ('systeempers-pektief'). In deze opvatting wordt recht gevonden (in de wetboeken). De opstelling die gekozen wordt is binnen het recht én de maatschappij.
De tweede beschouwingswijze met betrekking tot het recht is die waar alle recht verworpen wordt. De 19e eeuwse individueel-anarchist Max Stirner is een eksponent van die opvatting.Je hebt meer aan een handvol macht dan aan een zak vol recht, was zijn mening. De wet is een leugen De opstelling die gekozen wordt, is buiten het recht én de maatschappij. Dit betekent maatschappelijk gezien veelal zelfmoord.
De derde beschouwingswijze kenmerkt zich als een kombinatie van de voorgaande twee. De opstelling die gekozen wordt, is buiten het recht maar binnen de maatschappij. Tov het recht wordt een eksentries standpunt ('meta-standpunt') ingenomen. Dit levert de mogelijkheid op om enerzijds vanuit de maatschappij kritiek op het recht te formuleren, anderzijds het recht zo aan te wenden dat er veranderingen in die maatschappij mee door te voeren zijn Het recht is hier 'het recht van verandering', het is het recht uit de maatschappij. Dit recht is aktie-gezind ('aktieperspektief'). In deze opvatting wordt het recht gevormd (nl in de aktie). De maatschappij-kritiese jurist neemt dus per definitie een metastandpunt in tov het 'recht van behoud'. Dit standpunt kan op 'neutrale' wijze van een fundament worden voorzien. Ter Heide levert zo'n fundament en om aan de 'neutraliteit' te ontsnappen trek ik op dit fundament de miljeutheorie van Clara Meijer Wichmann op. Langs die weg is het mogelijk om de maatschappijkritiek op het recht te formuleren (miljeutheorie) en een inzicht te ontwikkelen hóe recht te doen (funktionele theorie).

Drie vormen van justitie

I. Een Amsterdamse rechter heeft enige jaren geleden 3 vormen van klassejustitie beschreven en wel: klasse-justitie in de klassieke marxistiese vorm, selektie- of ondemokratiese justitie, en establishment-justitie.

II. Nav deze uitingsvormen is het goed een enkel begrip te bespreken. Al sinds de oude Grieken wordt het recht dienstbaar geacht aan 'de sterke' en ontwikkelde de Italiaan Machiavelli (1469-1527) eeuwen later het recht tot het 'werktuig van de heersende enkeling'. Marx zou later het recht als 'werktuig van de heersende klasse' analy-

seren. Het hedendaagse begrip 'klassejustitie' sluit bij diens denken aan. En omdat ik in deze beschouwing uitsluitend aan hem (en Engels) denk, gebruik ik niet de term 'marxisties' maar 'marxe'. Met deze schrijfwijze neem ik tevens een deel van het betoog van Ter Heide mee, die ook over 'marxe' spreekt. De visie van Marx komt erop neer dat de aard van de produktiemiddelen de aard van de produktieverhoudingen bepaalt. In juridiese termen heten produktieverhoudingen 'eigendomsverhoudingen'. Binnen het kader van het huidige strafrecht valt nu op dat 'diefstal' in allerlei vormen is geregeld. Hij die steelt pleegt een strafrechtelijk vergrijp en kan strafsanktie verwachten. Hij die uitbuit verricht handelsrechtelijke handelingen. Hij onderneemt en al hij maar voldoende uitbuit is de sanktie een premie: winst. In dit geval wordt wel gesproken van een negatieve (=straf) en een positieve (=beloning) sanktie Het ondernemen vindt wel een zekere begrenzing, welke niet op het terrein van de uitbuiting van de arbeiders ligt, maar daar waar zijn aktiviteiten de vernietiging van het bedrijfsleven (kapitaal) zelf met zich mee zou brengen. Zo kennen we een ekonomies strafrecht dat geregeld is in de 'Wet economische delicten'.

Stand/klasse

III Marx onderkent het recht als middel tot heerschappij. Deze visie wordt door anarchisten onderschreven. Die heerschappij werd in het feodale tijdperk door de stand uitgeoefend. In het daarop volgende kapitalistiese tijdperk wordt die funktie door de bezittende klasse overgenomen. Een stand is een groep met bepaalde politieke rechten en afzonderlijke juridiese bevoegdheden. Of zoals Clara Wichmann zegt, een stand is een klasse met staatsrechtelijke sanktie-mogelijkheden Clara Wichmann laat zien hoe de bourgeoisie, zich verzettend tegen de grootgrondbezitters in het feodalisme zich bevrijdt (emancipeert) door de politieke standsverschillen af te schaffen. Het is duidelijk dat zij hier niet een rechtlijnig maar een dialekties verband toont. Wat dat betreft zit zij in het spoor van het betoog van Marx in diens '18e Brumaire' (1852).Marx merkt op dat wat de bourgeoisie gesmeed heeft om zijn macht te vestigen, zich tegen haar zal keren in de strijd van het proletariaat tegen de bourgeoisie.
Een klasse is in marxe termen een groep mensen, die in het produktieproces een gelijkwaardige rol spelen, in die zin dat zij zichop dezelfde wijze tot de produktiemiddelen verhouden. In deze omschrijving speelt niet de te individualiseren verschillen tussen rijk en arm proletariaat mee. Toch gaan juist die verschillen een belangrijke plaats innemen als de beschouwing zich

richt op de 'overgangsklassen'. Het rijkere proletariaat (waaronder het midden- en topmanagement en politici) als overgangsklasse zal gaan optreden als beschermeling van het vermogen van de bezittende klasse. Met betrekking tot de 'selektiejustitie' kan nu aan de ene kant beweerd worden dat de selektie van leden van de rechterlijke macht kan plaatsvinden uit een groep mensen, die niet uitsluitend meer bestaat uit leden van de bezittende klasse. Aan de andere kant is het resultaat dat nog steeds de belangen van de bezittende klasse gediend worden. Daarmee blijft de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht tot op deze dag een staatsrechtelijke fiktie. De rechter is slechts onafhankelijk voorzover het zijn benoeming (voor het leven) en zijn salariëring (bij wet vastgesteld) betreft. Naar herkomst en opleiding blijft hij éénduidig klasse- en opleidingsprodukt. Enige jaren geleden heeft het juridiese studentenblad Ars Aequi eens gekeken naar de herkomst van de rechters. Ongeveer 450 leden van de rechterlijke macht werden aangeschreven. Hiervan reageerden er ca. 100. Het onderzoeksresultaat wees uit dat 60 mensen afkomstig waren uit specifiek akademiese miljeus. Dertig mensen verklaarde dat hun vader een hoger-middelbaar (technies) beroep uitoefende. Van nog geen 10 mensen was de vader kleine winkelier, chauffeur of geschoold arbeider. Wat de selektie door 'het apparaat' zelf betreft, is het zo dat van de 100 afgestudeerde juristen er 10 tot de opleiding voor rechterlijk ambtenaar ('raio') worden toegelaten. Opmerkelijk is echter dat men de meeste kans heeft om tot die opleiding te worden toegelaten, als men in Leiden of aan de VU in Amsterdam heeft gestudeerd. De Vrije Universiteit (met een kans van 38 op 100) levert een jurist af van vooral 'calvinistiese' sinjatuur. De Leidse (met een kans van 35 op 100) specialiseert zich in het afleveren van juristen van 'konventionele' sinjatuur. Deze kombinatie van miljeu en opleiding van de jurist garandeert een optimale afwezigheid van 'onafhankelijkheid' van de rechterlijke macht. De vraag kan ook anders luiden, nl: onafhankelijk waarvan eigenlijk? In zijn tegendeel geformuleerd is het antwoord daarop: onafhankelijk van de klasse waar men zich tegenover opstelt. De hantering van het recht vanuit deze positie moet per definitie tot politieke rechtspraak leiden, maar dan met gunstige uitslagen voor de bezittende klasse (Schuyt).
Hieraan is slechts te ontsnappen als men voor wat het recht betreft een eksentriese positie weet in te nemen, wat hiervoor 'metastandpunt' is genoemd. Ter Heide betoogt dat hij een dergelijke positie inneemt,

voorzover hij zijn funktionele rechtsleer ontwikkelt. Dit is het 'gevaarlijke' van zijn opvatting...voor de heersende klasse(macht). Als metastandpunt is juist tegen die macht te gebruiken, onder meer omdat het een standpunt is dat zich richt op de verdediging van iеders vrijheid. We hebben hier te maken met een opvatting die parallel loopt aan een zienswijze die ook van het anarchsime een metastandpunt maakt. Hiermee bedoel ik dat vanuit het anarchisme een fundamentele kritiek op de kapitalistiese maatschappij is te leveren, terwijl tevens vanuit het anarchisme de waarborgen voor ieders vrijheid in de socialistiese maatschappij geformuleerd kunnen worden. Het is om die reden dat zowel van kapitalistiese als van marxisties-leninistiese zijde anarchisme als een 'gevaarlijke' opvatting wordt aangeduid. Het tast nl heerschappij in zijn kern aan.

Miljeutheorie

IV Clara Meijer Wichmann heeft de klassentheorie van Marx op het strafrecht toegepast. Dit heeft bij haar geleid tot een 'miljeutheorie'. Deze theorie, zo geeft ze aan, is eind 19e eeuw in Frankrijk ontwikkeld. Slechts een klein, selekt gezelschap heeft deze theorie als uitgangspunt van denken genomen. Een voorloper in Nederland is de krimonoloog prof. Bonger geweest en ook zijn leerling, de latere hoogleraar in het sociaalekonomies recht prof. Valkhoff heeft zich niet in de toepassing ervan onbetuigd gelaten. In het kort komt het erop neer dat vanuit de miljeutheorie beweerd kan worden dat kriminaliteit een reaksie is op heersende ekonomiese omstandigheden. Misdadigheid wordt gezien als een sociaal-patologies verschijnsel. Van hieruit zijn twee visies op de strafrechtspraktijk ontwikkeld, te weten een 'burgerlijke' en een 'socialistiese'.
De burgerlijke opvatting leert dat met partieel ingrijpen reeds heel wat ten gunste is te veranderen aan het maatschappelijk falen. De socialistiese opvatting wijst erop dat het tot principiële veranderingen moet komen in de maatschappij. Door de wisselwerking mens/maatschappij zal de mens zijn 'misdadigheid' afleggen. Neem dus uit de maatschappij de tot misdadigheid aanzettende omstandigheden weg en de mens komt niet meer tot kriminaliteit. Deze opvatting is in allerlei facetten door Clara Meijer Wichmann uitgewerkt. Het gaat erom die opvatting te verwerken.
De verwerking ervan heeft praktiese en theorëtiese uitkomsten. Wanneer het uitgangspunt is, dat de maatschappij de misdadigheid oplevert, dan hoort de schade aan een slachtoffer door de maatschappij vergoed te worden. Het strafrecht, als publiekrecht, zal niet meer de klemtoon moeten leggen op de bejegening van de dader, maar

op de hulp aan het slechtoffer. Dit is op zichzelf geen nieuwe gedachte. In de wetten van Hamoerabi (1728-1636 v.o.j., koning van Babilonië) werd al geregeld dat slachtoffers van bepaalde misdrijven door de gemeenschap schadeloos gesteld moeten worden (Mulder;NJB, 1973, no. 20). Eèn ding staat echter vast: ondanks alle straf-rechtelijk optreden is de maatschappij nog niet van 'misdadigheid' verlost. Bovendien staat vast dat de herhalingskans (recidive) erg groot is. Zo bestaat de Nederlandse gevangenisbevolking voor ongeveer 50 procent uit mensen die al voor de tweede of derde maal zijn veroordeeld. Vervolgens is het zo dat wie eens steelt, niet alrijd een dief blijft. Veel krimineel gedrag blijkt nl leeftijd gebonden. Opsluiting van jongeren die zich aan typies jeugd-gebonden kriminele handelingen bezondigen, leidt veelal door doorzetting van dat gedrag. Het kontakt met andere 'kriminelen' en de rankune tegen de maatschappij, werkt 'misdadige geneigdheid' in de hand (kriminogeen).

Klasse-taal

V Met betrekking tot het woord 'misdadigheid' is overigens niets aan de hand. Het is een stigmatiserend woord dat alleen voor bepaalde uitingen wordt gebruikt. Een uiting die daarin niet wordt ondergebracht is het nastreven van handelsbelangen, zodanig dat dit in laatste instantie de hongerdood van vele miljoenen mensen in de derde wereld met zich meebrengt. Wat misdadig genoemd wordt, blijkt dus evenzeer klassebepaald. Hiermee is het probleem van de taal en de benoeming tot strafrechtelijke feiten geintroduceerd. Het zijn de gegoede klassen die de wetseksten formuleren (de juristen op de ministeries) Dat er een formele kontrole is op de wetgeving in het parlement, is vrij onbelangrijk. Als het zo mocht zijn dat er principiële zaken in de wetgeving worden geregeld, bestaan de respektievelijke wetsartikelen tenminste uit twee leden. In het eerste lid wordt het 'recht' breed uitgemeten, in het tweede lid worden de mogelijkheden geopperd om daar weer geheel op terug te komen.
Naast deze wijze (vorm) van formuleren, bestaat ook het probleem van wat (inhoud) er geformuleerd wordt. De rechtssocioloog Schuyt zegt het zo: de objektiveringen van het recht zijn geënt op en ontleend aan de ervaringen en de belangen van de gegoede middenklassen. Maar zouden ook de belangen van de lagere klassen worden geformuleerd dan is dàt nog steeds in termen van en ontleend aan de ervaringen van de gegoede klassen. Zo kan het gebeuren dat het'auteursrecht' al ruim vijftig jaar wettelijk is geregeld (Auteursrecht), maar het 'adresrecht' niet. Onder dit laatste versta ik het recht op eigen adres in vermogensrechtelijke zin. Als 'adres' ben ik nl ekono-

mies interessant en wanneer anderen kans zien een adressenbastand op te bouwen, wordt mijn adres geld waard. Buiten mij vindt er een handeltje plaats met mijn adres en ik wordt opgescheept met allerlei schriftelijke aanbiedingen. De ekonomiese waarde (de prijs die ervoor wordt bepaald) als handelswaarde is mij geheel ontnomen, althans nooit verschaft, omdat ik via juridiese middelen dit adresrecht niet ten gelde kan maken. Het is maar een enkeling (op de totale bevolking genomen) die boeken schrijft, en onder die enkelingen bevinden zich nauwelijks vertegenwoordigers uit de arbeidersklasse. Het auteursrecht is dus wél geregeld. Iedereen heeft een adres en onder 'iedereen' bevindt zich geheel het (koopkrachtige) proletariaat. Het adresrecht is dus nièt geregeld.

Alternatieve leefgemeenschap

VI Een ding is nog niet besproken en dat is de reaksie op de delikwent, wanneer het om vrijheidstraf gaat. De miljeutheorie, in socialistiese zin ontwikkeld, stelt dat door de principiële ingrepen in de maatschappelijke strukturen, gevangenissen op een zeker moment niet meer nodig zijn. Hooguit, zegt Engels in zijn Anti-Dühring, zullen er nog wat psychiatriese inrichtingen nodig zijn om een enkele geestelijk gestoorde onderdak te verschaffen. Aan deze gedachte ligt ten grondslag dat de samenleving zich tegen onwelgevallige ingrepen van individuen, waarvan de oorzaken tot ontsporing in dit individu zelf liggen, mag beschermen. Ter Heide formuleert deze gedachte als eis jegens de staat om alternatieve leefgemeenschappen te kreëren waarin de slachtoffers (dat zijn de juridiese daders en de gestoorden) een zinvol bestaan zouden kunnen vinden. Hiermee keert Ter Heide zich tegen de bestaande situatie van wat 'de totale inrichting' (gevangenissen en psychiatriese inrichtingen in traditionele zin) heet. De anarchist Paul Goodman zegt hier eens over: Waarom zeggen we niet eerlijk 'We sluiten je op omdat we gewoon bang voor je zijn. Het heeft niet noodzakelijkerwijze met jou persoonlijk te maken en het spijt ons. Hoe kunnen we daarom, op jouw voorwaarden, je opsluiting zo pijnloos en nuttig mogelijk voor je maken als maar mogelijk is? We zullen je zoveel materiële voldoening geven als we kunnen bekostigen, je niet in een cel opsluiten, je je eigen manier van leven laten en je eigen werk laten vinden en uitvoeren - zolang wij maar tegen je beschermd zijn...' Goodman zou Goodman niet zijn als hij daar niet op liet volgen: Hier kan tegenin gebracht worden dat vele hardwerkende, zuinige burgers, die geen misdadigers zijn, nooit zoveel medeleven van de maatschappij krijgen. Nee, dat krijgen ze niet en dát is nu juist zo jammer (De Gids, 1972, no 9/10).

Funktionele theorie

VII Hoe valt nu hetgeen de miljeutheorie van het recht leert, te koppelen aan de funktionele theorie van het recht? Om hier een antwoord op te geven is het noodzakelijk de funktionele theorie van het recht te beschrijven, waarbij ik onderwijl de verbindingen aangeef.

Een eerste opmerking geldt het woordje 'funktioneel'. Dit heeft niets te maken met het bekende struktureel-funktionalisme van de Amerikaanse socioloog Parsons. Diens funktionalisme formuleert maätschappelijke problemen in termen van behoud van bestaande maatschappelijke systemen.Het perspektief van de miljeutheorie was de emancipatie van het proletariaat. Hieraan kunnen met andere woorden geen op het behoud gerichte theoriëen ten grondslag worden gelegd. De emancipatie-beweging streeft naar verandering. Alleen die theorieën zijn bruikbaar, die begin- en eindpunt hebben in dit veranderings- en aktieperspektief. Een tweede opmerking betreft het feit dat het in de funktionele theorie van het recht minder om het recht gaat en meer om de maatschappelijke relevantie daarvan. Daarom vindt een konsekwente struktuuranalyse van de verschillende huidige maatschappelijke 'spelen' plaats. Het recht <u>is</u> dus niet, tenzij het <u>funktie</u> is. Recht dat is, vindt men in de wetboeken. Het recht zoeken in de wetboeken (legisme), leidt tot vinden van struktuurbevestigende opmerkingen en regelingen. Het recht als funktie is in de 'aktie'. Zo zitten we met de ene rechtsopvatting in een 'systeemperspektief', de andere rechtsopvatting kenmerkt zich door een 'aktieperspektief'. Voor dit laatste kiest Ter Heide nadrukkelijk.

VIII Wat in de miljeutheorie 'struktuur' heet, noemt Ter Heide in zijn theorie 'proces'. Het zijn 'processen' die de mensen ziek of krimineel (deviant) maken. Nu wordt ook duidelijk waarom hij zijn theorie een 'neutrale' noemt en dat hij ontkennen kan dat zijn opvatting 'politiek' is. Er is nl ontkoppeld wat in de miljeutheorie gekoppeld is. Met struktuur in de miljeutheorie wordt <u>kapitalistiese</u> struktuur (= produktiewijze) bedoeld. De bezittende klasse kontroleert reeds de machtsstruktuur, dwz dat zij niet nóg eens in die machtspositie geholpen behoeft te worden. Ter Heide kán dus een 'neutrale' theorie ontwikkelen die echter eenmaal ingepast in en ten dienste gemaakt aan de emancipatiebeweging, rijp is om politiek geladen te worden. Zo kan vóór de rechterlijke bescherming tègen (medies) burokratiese beheersing van mensen (dwangmatige gedragsbeinvloeding of kontrole) worden gekozen. Ter Heide houdt zich met het probleem van de kontrole

(het metastandpunt) van de kontrole bezig. Dit leidt ertoe dat een onderzoek plaatsvindt in hoeverre een jurist zelf kriminogeen werkend en een arts ziek makend is. In die analyse blijkt dat (strafrechtelijk relevante) afwijkingen en ziekten voor het voortbestaan van het systeem noodzakelijk zijn, en door dat systeem zelf veroorzaakt worden. Hoe heeft het recht hiermee te maken? In de eerste plaats kan het recht een versterking zijn van de beheersing van het gedrag van de bevolking door het bestuur (staat). Het systeem zal bevestigd worden. In de tweede plaats kan het recht een middel van kontrole zijn op de gedragsbeinvloeding van de bevolking door het bestuur. Het systeem kan veranderd worden. In dit licht krijgt ook een begrip als 'ordening' een dubbele dimensie. Dit geeft onder anarchisten nogal eens aanleiding tot diskussie. Het heeft betrekking op de vraag of elke ordening verwerpelijk is. Zelf heb ik steeds staande gehouden dat 'geordende' samenlevingen gemeenschappen zonder ordenende autoriteit kunnen zijn. Dwang hoeft dus niet immanent aan orde te zijn. Kropotkin heeft juist het 'wederkerig dienstbetoon' als grondslag van vele (dierlijke zowel als) menselijke ordeningen gevonden. Daarom komt mij een opmerking als 'voor de ordening van een leefgemeenschap is dwang en drang niet essentieel' niet vreemd voor. Dit heeft niets te maken met de vraag die een retories verwijt (utopisme!) inhoudt, of ik denk dat een ordening volstrekt zonder dwang of drang kan voortbestaan. Waar het hier omgaat is of het denken over ordenen op vòòrhand gesteld wordt, dat dit niet anders dan mét dwang en drang kan plaats vinden. Opvattingen waarin dit bevestigend wordt beantwoord, lopen vroeg of laat uit op dogmatisme en (staats-)absolutisme. Ter Heides theorie is er nu juist een, waarmee een juridiese bescherming tegen tendenties van die dwangopvatting te ontwikkelen is.

Zelfbepaling

IX In de aktietheorie van Ter Heide staat de mens in het centrum. Hij spreekt niet over de mens, dat ideaal wat elke ideoloog naar het beeld van zijn ideologiese konseptie wil kneden. Hier wordt over de mens gesproken, die bron is van wensen en verlangens. Voor hem is het recht de garantie van vrijheid en de bestrijding van dwang en drang, om met behulp van dat recht de wensen en verlangens 'tot hun recht' te laten komen. Recht is kontrole op macht dat in samen-handelen (interaktie) uitgeoefend zou kunnen worden door A tegenover B.
Het rechtstheoretiese konsept van Ter Heide sluit aan bij zijn rechtsethiese konsept van het 'fundamentele respekt voor mensen' (let op: niét de mens!), ook in

hun deviant-zijn. Zo is het hem mogelijk te komen tot de verdediging van een recht op krimineel gedrag (of een recht op ziekte). Aan zijn beschouwing ligt een verontwikkelde vorm van 'cybernetika' ten grondslag, welk begrip binnen het kader van 'de mens als bron van wensen en verlangens' is te vertalen met termen als: zelf-sturend, zelfregulatie, zelfdirektie. In arbeidsrechtelijke termen omgezet leidt dit tot arbeiderskontrole en (arbeiders)zelfbeheer. Ter Heide wijst deze laatste twee termen niet aan, mede omdat hij weigert 'politiek' bezig te zijn. Maar wat let mij om dit wel door te trekken,zodat ik hier een aanknopingspunt vindt voor een kombinatie met de opvatting van Clara Wichmann ? Hier vindt nl een formulering van gedachten plaats, waarmee Proudhon zich ruim een eeuw geleden vragenderwijs bezighield: waartoe dienen wetten voor degene die zelf denkt en voor eigen daden verantwoordelijk is?

Funktionele miljeurechtstheorie

X Als ik Ter Heide in verband breng met de traditie van het anarchisties denken, dan doe ik dat mede omdat ik denk aan wat Proudhon en Marx scheidde. Het gaat om de inhoud van Proudhons brief aan Marx, nadat Marx gevraagd heeft om Proudhons medewerking. Proudhon schrijft o.m.: '...Ik heb de grootste sympathie voor uw voornemen(...), maar laten wij ons niet voordoen als apostelen van een nieuwe religie, al ware dit de religie van de logika, de religie van de rede zelf(...); laten wij alles veroordelen, waardoor iemand zou kunnen worden uitgesloten; (...)laten wij nooit een vraag als uitgesloten beschouwen en laten wij, zelfs als onze argumenten zijn uitgeput, weer opnieuw beginnen, zonodig met welsprekendheid en ironie.' Dit aanbod om principieel het gesprek open te houden werd door Marx afgewezen, dit terwijl alleen het open gesprek de basis kan zijn van een demokratiese samenleving. Pas in die situatie is van 'socialistiese demokratie' sprake,waar een open gesprek over het beheer van de gemeenschappelijke produktiemiddelen mogelijk is. Met behulp van de funktionele miljeutheorie kan de maatschappij-kritiese jurist zijn standpunten bepalen om een zodanige demokratie mee te helpen verwezenlijken.

XI Inherent aan de keuze van een demokraties-samenleven zijn sociale beginselen als 'vrijheid' en 'gelijkheid'. Dit moet de grond zijn waarop o.m. het rechtsbedrijf behoort te worden opgetrokken, omdat anders -gelijk tot op deze dag - de garantie voor zelfsturing en zelfontwerp van mensen afwezig is. Het rechtsbedrijf mag dus nooit blote wetstoepassing zijn, maar het moet steeds procesbegeleiding betekenen (het waarborgen scheppende procesrecht). Zo ligt dan deviantie ('misdadigheid', 'ziekte') cybernetics gezien niet in de daad of daden, maar in de

maatschappij, die de materiële regels maakt en het bordje 'deviant' opdrukt (stigmatisering). Hier raakt de politieke milieutheorie van Clara Wichmann zo nauw aan de neutrale funktionele theorie van Ter Heide, dat ik dit als kern van een funktionele milieurechtstheorie aanneem. De funktionele theorie verschaft meer inzicht in de werking ('het proces') van de strukturen, terwijl de milieutheorie een grotere nadruk legt op de ekonomiese (klasse-)bepaaldheid van diezelfde strukturen. Beide theoretici blijken een onderzoek te hebben gedaan naar de werking van machtsstrukturen, met o.m. als resultaat dat het een juridiese misvatting is, dat de regel voor allen gelijk is.
De gelijkheid ligt in de betekenis van de regel en in het gebruik ervan (betekenis en gebruik verschillen). Dat kan logies (door taal-analyse) onmogelijk, maar alleen empiries (in marxe termen: objektieve werkelijkheid) worden vastgesteld. Elke andere visie over het recht, waarbij een uitzondering is te maken voor het 'rechtsanarchisme' heeft (volgens Pannekoek toen en en Hoefnagels nu) tot doel een rechtvaardiging te verschaffen voor '...dwingende macht; het is niet enkel de formule van het wetsartikel, maar ook de sabel van de agent en de harde muur van de gevangenis.'

OPMERKINGEN
A. Lektuur mbt 'klassejustitie' is aan te treffen bij: Cnoop Koopmans A.J., Vormen van klassejustitie; NJB, 1969. Maihofer W.,Ideologie und Recht;Frankfurt a/M, 1969. Meijer Wichmann Cl.,Inleiding tot de filosofie van de samenleving; Bohn, 1925 (Hierin is opgenomen een uitgebreide levensschets. Zie ook in de bundel Mens en Maatschappij haar opstel 'Het recht tot straffen';Arnhem, 1923.) Schuyt C.J.M., De rol van rechtspraak en rechterlijke macht in een democratische samenleving; Handelingen 1975 der Ned.Juristen-Ver.,dl 1. (Hierin o.m. een literatuuropgave van wat in het verleden - o.a. door K.Liebknecht en E.Fraenkel - en in de laatste tijd in Duitsland over 'klassejustitie is geschreven).
B. Rechtsanarchisme is een verwijzing naar de produkten van sovjet-juristen uit de periode rond de Russiese revolutie. Hierbij kan worden gedacht aan iemand als Pasjoekanis. Inleidende teksten zijn aan te treffen in de eerste twee nummers van 'Recht en Kritiek' (SUN, Nijmegen/1975). Zie tevens: A. Rappoport, Die marxistische Rechtsauffassung; Rotdruck,1972 (herdr.). In de Handelingen van de Vereniging voor Wijsbegeerte des Rechts (1933) worden ook door de latere hoogleraar mr. J. Valkhoff relevante gedachten geopperd mbt het onderhavige onderwerp.

STELLINGEN[1]

I

1. Voorzoover verband van maatschappelijke omstandigheden en misdaad wordt toegegeven — en dit geschiedt tegenwoordig vrij algemeen — heeft men vooral het oog op bepaalde, afzonderlijke misstanden (woningellende, alcoholisme, ondervoeding, verwaarloozing van kinderen). Zij, die zich voorstanders der milieu-theorie noemen, kennen aan deze feiten overwegenden invloed toe en brengen allerlei schijnbare aanleg-factoren indirect tot milieu-factoren terug.
2. Inderdaad moet een dergelijke werking over het algemeen worden aangenomen; bewijzen hiervoor liggen o.a. in het feit, dat de overgroote meerderheid der veroordeelden (niet te verwarren met „misdadigers" in zedelijken zin) behoort tot de bezitloozen, in het bizonder de arbeiders zonder vast beroep, en dat in tijden van oorlog en economische crisis de criminaliteit in snel tempo stijgt.
3. Dit sluit natuurlijk het erkennen van aanleg-factoren niet uit; onder ongunstige omstandigheden zijn het uiteraard de zwakken, onevenwichtigen, die het eerst „bezwijken"; waarbij dus nooit uit het oog mag worden verloren, dat óók deze zwakken en onevenwichtigen onder gunstiger omstandigheden allicht niet bezweken zouden zijn.
4. Het tekort dezer burgerlijke milieu-theorie, hoezeer zij onzen arbeid heeft voorbereid, is echter hierin gelegen:

a. Zij werkt voor verzachting van afzonderlijke misstanden binnen het raam van het kapitalistische stelsel, terwijl werkelijke opheffing dier misstanden binnen dat stelsel niet mogelijk is;

b. Zij onderzoekt wel de misdaad, doch niet het strafrecht dialektisch-empirisch; zij gaat, evenals de school van Lombroso en evenals de klassieke strafrechtsrichting, er nog in alle naïviteit (d.w.z. zonder dat dit haar bewust is) van uit, dat de misdadiger in criminologischen zin zoo ongeveer samenvalt met den overtreder der bepalingen van het Wetboek van Strafrecht; zij heeft althans niet nadrukkelijk het groote verschil tusschen die beide uitgewerkt; zij ziet ook niet de misdadigheid van tal van groepen van personen, die zich aan anti-sociale

---

[1] Gepubliceerd vóór het eerste congres van het C. M. S., gehouden 21 Maart 1920 te Amsterdam.

daden in het groot schuldig maken, doch niet door de huidige strafwet getroffen worden.

5. Hiertegenover hebben wij scherp te onderscheiden tusschen feiten, die zich richten tegen blijvend menschelijke waarden, of personen, die aan een tekort aan menschelijke en sociale gevoelens lijden, — èn feiten, respectievelijk personen, die zich alleen richten tegen „rechten", die uitsluitend onder de tegenwoordige maatschappelijke orde als „rechten", als beschermingswaardige rechtsgoederen, beschouwd worden.

6. Op den bodem van de beschouwingen aller burgerlijk-denkende schrijvers over misdaad en straf ligt de gedachte, dat de tegenwoordige maatschappij „de gemeenschap" of „de rechtsorde" is; vandaar dat deze schrijvers, wanneer zij zien dat de regels en instellingen dezer maatschappij niet anders dan door strafbedreiging en strafvoltrekking zijn te beveiligen, hieruit afleiden, dat dit in geen maatschappij anders zou kunnen zijn.

7. Dat het „straffen" van half- en heel-psychopathen uit achterlijkheid in psychologisch denken voortvloeit, wordt ook door de (burgerlijke) „nieuwe richting in het strafrecht" naar voren gebracht, wanneer zij ten opzichte van deze personen psychiatrische behandeling en verpleging zonder strafkarakter verlangt. Daarnaast echter hebben wij te begrijpen, dat het „straffen" van hen die alleen dóór en vóór de kapitalistische organisatie der maatschappij „misdadigers" zijn, voortvloeit uit tekort in economisch inzicht. De beroeps- en gewoontemisdadigers zijn, met uitzondering van hen die een aangeboren-gewelddadigen aard vertoonen, niet „de vijanden" van „de gemeenschap", maar eerder de slachtoffers en producten van de huidige maatschappij; in een maatschappij immers, die den naam „gemeenschap" zou mogen dragen, zouden deze groepen van misdadigers niet tot aanzijn komen. En de groep der misdadigers met aangeboren anti-socialen aanleg (psychopathen, verminderd toerekenbaren, gedegenereerden) zou verminderen.

8. Want op drieërlei wijze hangt de tegenwoordige misdadigheid met organisatie en karakter der maatschappij samen:

a. doordat de heerschende maatschappelijke omstandigheden het geboren-worden van gedegenereerden bevorderen (b.v. doordat armoede bevordert het alcoholisme, en dit weer tot kiembeschadiging leidt);

b. doordat deze maatschappij, op monopolie- en uitbuitingsrechten gegrond, gelijk iedere dergelijke maatschappij, vergrijpen tegen haar taboe's (o.a. den eigendom) te voorschijn roept. Welk verzet kan ge-

schieden onbewust, zelfzuchtig, bij wijze van diefstal b.v., door hen die tengevolge van een dergelijk taboe tekort komen aan de goederen des levens, òf als bewuste strijd tegen het kapitalistische stelsel, tegen het gezag, tegen het militarisme. In het laatste geval heeft men (b.v. bij de dienstweigering) te maken met „criminaliteit" die hóóger zedelijke normen vertegenwoordigt dan het geldend recht (criminalité antérograde);

c. doordat er is een psychische uitwerking van het geheele tegenwoordige stelsel, dat de rücksichtslosen naar boven gedragen en alle instincten en tradities van „onderling hulpbetoon" verzwakt heeft. De veranderlijkheid der sociale gezindheid echter (het feit dat in verschillende tijden en onder verschillende omstandigheden de menschen zich in hun sociaal-economisch leven op wezenlijk-verschillende wijze gedragen), — de veranderlijkheid waaraan men vroeger niet geloofde, toen men meende dat „de mensch altijd gelijk bleef" is door de nieuwere wetenschap op velerlei gebied aangetoond.

9. De gewone opvatting der behoudenden is deze: misdadigheid zal er ten allen tijde zijn, omdat deze door 's menschen aard en door de eeuwigheid van allerlei conflicten wordt meegebracht. Dat er verandering in den a a r d der misdadigheid is (van ruwheids- tot beschavings-criminaliteit) wordt door dezen wel toegegeven; bij historisch onderzoek zullen zij echter moeten erkennen, dat ook de m a t e der criminaliteit veranderlijk blijkt.

10. Want wèl zijn er in alle menschenmaatschappijen voorgekomen individueele misdaden, gewelddaden, rechtsbreuken, oneerlijkheden; maar de m a s s a l e criminaliteit, zooals wij die kennen (beroeps- en gewoonte-criminaliteit), is opgekomen in bepaalde tijdvakken der geschiedenis — in West-Europa in dat tijdperk der latere Middeleeuwen, toen, met het eerste begin van het kapitalisme, een bezitloos proletariaat zonder bestaanszekerheid ontstond.

11. Deze m a s s a l e criminaliteit is product van het kapitalistisch stelsel en kan niet dan met dit stelsel verdwijnen; gedeeltelijke bestrijding van enkele uitwassen kan niet verhinderen, dat uit dit stelsel aldoor nieuwe bronnen van ellende en misdaad opwellen.

12. De zaak staat dus niet zoo simplistisch, dat in een socialistische maatschappij kortweg „de" misdaad zal zijn verdwenen of tot een minimum teruggebracht; wij kunnen op grond der historie het verschil scherper formuleeren en aannemen, dat in een volgroeid-communistische samenleving nog wel zullen voorkomen mis-

daden uit abnormalen aanleg, misdaden uit onachtzaamheid of nalatigheid, en misdaden uit hartstocht, jaloezie, woede; doch dat verdwenen zullen zijn de beroeps- en gewoonte-criminaliteit, die het overgroote deel der tegenwoordige criminaliteit uitmaken en die onmiddellijk met de huidige eigendomsverhoudingen samenhangen. Anders gezegd: er is een criminaliteit die blijft en een criminaliteit die vergaat.

13. Het feit, dat de menschheid altijd „zonde" zal kennen, heeft dus niet te maken met het vraagstuk, of de maatschappij altijd zal kennen een massale criminaliteit zooals nu; evenmin als het feit van de „zonde" een antwoord geeft op de vraag, of er altijd zal zijn prostitutie in de vormen en afmetingen van nu; evenmin als het feit, dat er altijd leed is geweest en zal zijn, bewijst dat de maatschappij altijd in die mate van ellende vol zal zijn als in het kapitalistische tijdvak. Het één is een eeuwig verschijnsel, het andere de t ij d e l ij k e over-accentueering, hypertrophie (overmatige groei) ervan.

14. Ook die vormen van misdaad dan (thans mis-daad genomen in den w e z e n l ij k e n zin van: vergrijp tegen waarlijk menschelijke waarden) die in een menschelijke maatschappij nooit gehéél zullen verdwijnen, kunnen ten opzichte van n u verminderen; immers bij gezonder maatschappelijke verhoudingen zullen de gevallen van degeneratie afnemen, en bij beter opvoeding van den wil de daden uit wraak en haat geringer zijn. Het erkennen van deze veranderlijkheid is dus verre van utopisch, en kan zich op de geheele historie met haar duizendvoudige veranderlijkheid beroepen.

II

15. Er is niet alleen verband tusschen maatschappij en m i s d a a d; er is óók verband tusschen maatschappij en s t r a f. Iedere groote omwenteling is dan ook totnogtoe steeds tevens geweest een omwenteling van het strafbegrip.

16. In de eerste plaats is dit verband er wat betreft de r e c h t s g o e d e r e n, die door de strafbedreiging worden beschermd; in een maatschappij waarin het meer om materieele dan om menschelijke, meer om uiterlijke dan om innerlijke waarden gaat, zullen bij uitstek de eerste beschermd worden.

17. Maar in de tweede en voornaamste plaats is dit verband er in de w ij z e v a n r e a c t i e op de gepleegde overtredingen van de normen die in de maatschappij gelden.

in een overwegend barbaarsch-voelende maatschappij, waar de mensch nog als middel tot bepaalde doeleinden gebruikt wordt, bestaat geen schroom tot vernietiging (en ook de gevangenis beteekent vernietiging) van wie voor die maatschappij nadeelig wordt geacht.
Daarentegen zal, hoe meer in de menschheid groeit de (religieuze) eerbied voor het menschelijke leven in een ieder, en het inzicht in de gecompliceerdheid der gevoelens en daden, het oordeel over den medemensch geen uitsluitend-veroordeelen meer kunnen zijn.
In tijden, waarin het psychologisch inzicht nog gering was, kon men op abstracte wijze de menschen in „schuldigen" en „onschuldigen" verdeelen, en genadeloos zijn tegen de eersten; daartegenover heeft het determinisme (hoewel geenszins beteekenende, dat de mensch zèlf niet oorzakelijk op zijn eigen daden in kan werken) de groote ethische beteekenis, dat het leert zachter te oordeelen.
18. Het tegenwoordige strafrecht nu wordt als barbaarsch gekenmerkt niet alleen, doordat het straft feiten, die het onmiddellijk gevolg van de ellende dezer maatschappij zèlve zijn; maar ook doordat het uitgaat van de gedachte, dat verkeerde daden door afschrikking zouden moeten worden belet, of wel dat menschen door middel van straf zouden zijn te „verbeteren", of wel dat door vergelding (door middel van nieuw onrecht) het gekrenkte recht zou worden „hersteld".
19. Door hen, die op zedelijke gronden de vergeldingsstraf willen handhaven (en dat willen niet alleen de enkelen, die zich bewust aanhangers der vergeldingsleer noemen, doch de overgroote meerderheid der menschen) wordt voorbijgezien, dat er juist in de categorie der zedelijkheid van hoop-op-belooning of vrees-voorstraf geen sprake meer kan zijn. En door hen, die de vergeldingsstraf willen handhaven omdat daardoor een gepleegde rechtsschennis zou worden uitgewischt, wordt vergeten — niet alleen dat niet elke overtreding van het positieve recht een „rechtsschennis" is, maar ook — dat dit „uitwisschen" niet geschieden kan door een nieuw onrecht, maar integendeel door een daad van zachtheid en menschelijkheid.
20. In den loop der historie heeft het schuld- en strafbegrip, aanvankelijk geheel uitwendig, bijna alleen op de gevolgen van de daad lettende, zonder onderscheiding naar opzet, toerekenbaarheid, enz., en met den schuldige zijn familie treffende, doorgemaakt een proces van individualiseering, subjecti-

veering. Dit proces is echter nog maar in zijn begin. Denkt men het ten einde, dan komt men tot het opgeven van alle aan algemeene geschreven regels gebonden rechtspraak, en tot een prijsgeven van alle mechanische „maatregelen". Dàn pas zal de spreuk waarheid zijn, dat de aandacht „niet op de daad, maar op den dader" zal zijn geconcentreerd. — Deze houding tegenover den „afgedwaalden" mensch is reeds door vele groote denkers voorzien; zij behoort bij wat Lenin op het voetspoor van Marx noemt: „de hoogere phase van het communisme", die, volgens zijn schets, vrijwel beantwoordt aan het ideaal ook van de meeste anarchistische denkers.

21. In de „Nieuwe Richting in het Strafrecht" van het einde der 19e eeuw, die met het vergeldingsbeginsel brak, is in wezen het strafbegrip reeds vervluchtigd. („Was lässt von Lisst vom Strafrecht übrig?" Birkmeyer)

22. Bij het streven naar „verbetering" immers is straf in het minst niet noodig; ook in de nieuwere paedagogiek immers is de gedachte van verbetering-door-straf overwonnen. De tegenwoordige straffen trouwens zijn in de practijk allerminst op verbetering ingericht. (De voorwaardelijke veroordeeling brengt juist uitstel van straf.)

23. Thans handhaaft men leed-toebrengende maatregelen, straffen, hoofdzakelijk ter afschrikking van den delinquent zelf èn van anderen (speciale en generale preventie).

Dat de speciaal-preventieve werking der straf gering is, blijkt uit de hooge recidivecijfers; over het algemeen is nu eenmaal het aantal menschen niet groot, die uit een smartelijke ervaring een blijvende „les" trekken; hiertoe zijn een vrij sterke secundaire functie, elasticiteit en zelfbeheersching noodig.

Dat de generaal-preventieve werking der straf eveneens gering is, blijkt in alle tijden van nood en crisis, waarin altijd de onmiddellijk-werkende oorzaak-tot-misdrijf op de massa der menschen sterker bleek in te werken dan de middellijk-werkende en meer verwijderde vrees voor een mogelijke straf.

24. Hiermee wordt niet ontkend, dat de straf allicht op een zeker aantal personen een zekere afschrikkende werking kan uitoefenen, zij het dan dat diè meestal wordt overschat. Doch wie menschelijke verhoudingen waarlijk „menschelijk" wil maken, zal ernaar streven hiertoe geheel àndere wegen te vinden dan de afschrikking, die immers tweesnijdend zwaard is en zelf tot onrecht leidt.

25. Want in de eerste plaats gebruikt deze den mensch

als middel, als object, inplaats van in hem het subject te zien. En in de tweede plaats fnuikt en knauwt en vernietigt zij.

26. In overeenstemming met de nieuwere psychologie en paedagogiek echter valt de w e z e n l ij k e misdaad (de daden, die alleen naar het h u i d i g e recht misdaden heeten, schakelen we hier uit) te beschouwen als gevolg van een t e k o r t aan bepaalde vermogens: altruïsme, remming, zelfbeheersching, indenken in anderen; de misdaad is verkeerd gerichte activiteit.

Dit t e k o r t nu wordt waarlijk door straf niet aangevuld; integendeel verergerd.

De weg van de „straf" is die van fnuiken en onderdrukken: den mensch zóó klein en bang maken, dat hij „het voor 't vervolg wel laten zal" (speciale preventie), of dat „de anderen 't hem niet zullen durven nadoen" (generale preventie).

De weg der toekomstige, psychologisch-begrijpende en wèlwillende gemeenschap moet zijn die van activiteit in goede banen leiden, en versterken van de zelf-ordenende krachten in den mensch.

Afwijzen van bedreiging en afschrikking als middel om kwaad te voorkomen heeft dus, wil het geen p a s s i e v e weerloosheid worden, als onmiddellijke ommezijde het naar voren brengen van een geheel andere opvatting van het wezen van de misdaad, en daarmee ook van de wegen om die te boven te komen.

27. Dit wordt in zijn algemeenheid niet te niet gedaan door het feit, dat er e n k e l e n zijn, op den rand van krankzinnigheid staande, bij wie zoodanige inwerking niet mogelijk schijnt; tegenover dezen kan een zekere mate van isolatie of bewaking gedurende langen tijd noodig zijn; doch deze geschiede dan zooals die van geesteszieken, als duurzame verpleging (zoo mogelijk tot herstel), en zonder ééníg strafkarakter. Want deze psychopathen zijn zelven ongelukkigen, erfelijk belasten en tekortgekomenen.

28. In een samenleving dus, waarin tot misdaad uit economische oorzaken geen aanleiding meer bestaat (behalve wellicht in speciale, individueele uitzonderingsgevallen) blijven als „misdaden" over: de „vergissingen" of „dwalingen" van menschen, die deze te boven kunnen komen; en de daden van geestelijk abnormalen, die als geesteszieken moeten worden beschouwd.

29. Wie zoo denkt, kan geen raad geven omtrent de wijze, waarop het economische samenstel d e z e r h u i d i g e maatschappij dan zonder straf zou kunnen worden gehandhaafd — hoe men b.v. zonder strafbedreiging juiste belastingopgaven zou kunnen verkrijgen

of rijwieldiefstallen zou kunnen voorkomen! Voor deze maatschappij en de handhaving daarvan kan hij geen verantwoordelijkheid aanvaarden; een onnatuurlijke maatschappij is uiteraard alleen met behulp van bedreiging in stand te houden. Taboe's en monopolie's kunnen alleen met geweld of bedreiging met geweld worden beschermd.

Daarom zal een meer menschelijke opvatting omtrent het wezen van de misdaad en de reactie daarop in deze maatschappij en op dit oogenblik nog niet ten volle kunnen worden verwezenlijkt. Ook op dit gebied zal een wezenlijke vernieuwing slechts kunnen komen tezamen met een nieuwe maatschappelijke phase. Maar wel moet de verandering van opvatting en practijk ten opzichte van misdaad en straf in den socialistischen strijd reeds van het begin af worden gesteld, opdat het nieuwe rechtsbewustzijn met de nieuwe maatschappij te zuiverder mee groeie.

Maart 1920/Clara Meijer Wichmann

STRAFRECHT EN CULTUUR

„Alles is in alles", zei Multatuli; — en of men op strafrechtsgebied alleen wat misstanden wil opheffen binnen het raam van het heerschende stelsel, — of wel het heele huidige strafrecht verkeerd acht, — of nog verder gaat en het „straffen" in het algemeen wil te boven komen — dat is waarlijk geen vraag van rechtsovertuiging alleen. De vraagstukken van misdaad en straf zijn niet op-zich-zelf-gesteld; zij hangen onmiddellijk samen met maatschappelijke vragen en vragen van levensbeschouwing.

En zoo is het ook vroeger geweest: altijd was het strafrecht vervlochten met productiewijze en cultuur van zijn tijd. Ten eerste omdat het strafrecht altijd de bestáánde maatschappelijke verhoudingen beschermt; ten tweede omdat de wreedheid òf vergevingsgezindheid, bijgeloof òf inzicht-in-causaal-verband, die in de reactie op onrecht aan het daglicht komen, samenhangen met de algemeene geestesgesteldheid.

En van den anderen kant gezien: iedere belangrijke maatschappelijke omwenteling heeft óók het strafrecht omgewenteld; en dit niet alleen door verandering in de rechtsgoederen die „beschermd" werden, maar ook door de wijze van reactie op schennis daarvan. Bijvoorbeeld:

Toen het oer-communisme en de bloedsverwantschaps-organisatie langzaam-aan, onder velerlei schokken, zich

oplosten en overgingen in de phase van privaatbezit en staat, toen wijzigde zich ook de reactie op onrecht: de bloedwraak stierf af, het boetegeld (weergeld, compositie) kwam op: „De hartstocht van de zucht naar bezit lost dien van de wraakzucht af" (Steinmetz)[1]; „wanneer de privaateigendom eenmaal gevestigd is, vraagt bloed niet meer om bloed, maar om eigendom" (Lafargue)[2].
En toen, vele eeuwen later, in de feodale maatschappij de burgerij begon op te komen, stelde die van het begin af aan háár eischen op strafrechtsgebied: — dat de rechters zouden worden ontdaan van de macht tot willekeurige rechtspraak en gelegd aan de banden der wet; dat alle burgers voor de strafwet (formeel) gelijk zouden staan; dat zou worden betracht nauwkeurige evenredigheid tusschen misdrijf en straf. De rechtsònzekerheid immers, het overgeleverd-zijn van den burger aan de „hoogere machten" van landheer en inquisitie, was een feodaal verschijnsel. — En die burgerlijke strafrechtsopvattingen, voor het eerst geuit op 't einde der middeleeuwen, in de Noord-Italiaansche handelssteden, tijdens 't begin van de opkomst van het kapitalisme — ze zijn grootendeels tot verwezenlijking gebracht in de burgerlijke revolutie — in den Code Pénal van 1791.
Waaruit volgt: ook de vèrdere ontwikkeling van de opvattingen over misdaad en straf zal schoksgewijze gaan, d.w.z. met plotselinge versnellingen in tijden van kentering; ook de verdere ontwikkeling dezer opvattingen zal met de maatschappelijke en (daarmee samenhangende) geestesgeschiedenis verband houden. Breekt dáárin een nieuwe phase aan, dan óók in de reactie op de „misdaad".

Dat spreekt vanzelf. Want iedere Revolutie is alomvattend: zij zet niet alleen het economisch-politieke stelsel, maar ook het familieleven, het rechtsbewustzijn, het onderwijs, — kunst en wetenschap, religie en wijsbegeerte, om. Maar het nieuwe is, dat, wat vroeger ganschelijk onbewust zich voltrok, nu iets meer bewust door de menschen mee-voltrokken kan worden.
Wat gebeurt er nu met het strafrecht in dezen, onzen tijd, die óók een tijd van omzetting en verandering-ingrondslagen is?
— Dat veel van de rechtsgoederen, die men nú door middel van straf tegen aanvallen meent te moeten beschermen, in het communisme geen bescherming meer zullen worden waard geacht, òf geen bescherming meer

[1] Ethnol. Studien zur ersten Entwicklung der Strafe, I, bl. 432.
[2] Le déterminisme économique; chap. Origine de l'idée de Justice, p. 117.

zullen behoeven, is duidelijk. Den landlooper, die wegens kippendiefstal-bij-herhaling-gepleegd tot een jaar gevangenis wordt veroordeeld, kan men zich in een communistische maatschappij kwalijk voorstellen.
Maar er verandert heel wat meer dan dit.
Hoezeer ook de beroeps- en gewoonte-criminaliteit zal verminderen en op den duur zal verdwijnen — andere vormen van onrecht zullen ook in een gezonder maatschappij blijven bestaan, en de vraag naar de wijze van reactie daarop blijft dus óók.
En op dit punt is een zeer essentieele verandering al in de burgerlijke maatschappij voorbereid, al kon ze daarin niet tot verwezenlijking komen.
Marx heeft gezegd, dat het kapitalisme zijn eigen doodgraver is. En de burgerlijke maatschappij heeft óók de werktuigen geleverd, die bezig zijn de oude opvattingen omtrent misdaad en straf te ondermijnen.
Want het wetenschappelijk materiaal voor de veranderingen, die in de komende eeuwen kunnen worden verwerkelijkt, is voor een deel al geleverd door de onderzoekingen der laatste halve eeuw naar de persoonlijke en maatschappelijke oorzaken van de misdadigheid en naar de veranderlijkheid der rechtsopvattingen in de geschiedenis.
Zoodra men deze drie dingen wèrkelijk begrepen heeft, zoodra de beteekenis hiervan niet tot enkele onderzoekers, maar tot de meerderheid der menschen zal zijn doorgedrongen — ligt vanzelf het heele oude strafrecht in duigen.
Ja, dan ligt zelfs meer in duigen dan de grondleggers der criminologische wetenschap zelf hebben vermoed! Dezen immers hielden voor het meerendeel nog vast aan de burgerlijke maatschappij en aanvaardden hare normen en hare taboe's, namen als vanzelfsprekend aan dat zij „de rechtsorde" was die moest worden bestendigd. En zoo is dit de tragedie van de (burgerlijke) Nieuwe Richting in het Strafrecht, die in de jaren '70 en '80 opkwam (Lombroso, Lacassagne, v. Hamel, v. Liszt enz.), dat zij zelf niet zag hoe de consequenties van hare onderzoekingen hadden moeten leiden tot aanval op het kapitalistisch stelsel in zijn geheel, niet zag dat de sociale misstanden die zij als oorzaken van criminaliteit signaleerde, uitvloeisels waren van het geheele stelsel, en niet afzonderlijk te niet waren te doen. [1]
Beseft men waarlijk de sociale oorzaken der beroeps- en gewoonte-criminaliteit (die dan ook alleen in bepaalde

[1] Een uitzondering hierop vormen de enkele, weinige, socialistische criminologen.

tijdperken der geschiedenis voorkomt), dan zal men, in de plaats van de „straf" tegen de gevolgen, stellen den strijd tegen deze oorzaken.
Kent men de veranderlijkheid der rechtsopvattingen, dan begrijpt men ook dat veel van wat in onze wetten als misdrijf wordt omschreven, niet is misdaad „in eeuwigen zin", maar alleen misdrijf onder één bepáálde maatschappelijke- en rechtsorde. Een deel van wat nú „misdadigheid" genoemd wordt verdient dien naam niet; en de veel grooter misdadigheid van het heele heerschende stelsel zien de meesten nog niet. Zooals een oud Engelsch versje treffend zegt:

Why prosecute the man or woman
Who steals a goose from off the common
And let the greater felon loose,
Who steals the common from the goose?

En wat het overblijvende deel betreft: — de wezenlijk anti-sociale of onmenschelijke daden, die in iedere menschenmaatschappij betreurd en afgekeurd zullen worden—: hoe meer men de beteekenis van erfelijke degeneratie (zelf dikwijls weer direct of indirect met maatschappelijke ellende in verband staande) heeft erkend, hoe meer de oude opvatting van de misdaad als „willekeurige", vrij-gekozen zonde komt te vervallen.
En zoo groeit dus, in de plaats van de oude afschrikkings- en vergeldingsstraf, tweeërlei: het opbouwen van een gemeenschap, die geen oorzaken voor massale criminaliteit zal leveren, èn, tegenover den individueelen misdadiger, een begrijpend trachten naar „genezing" van de psychische oorzaken van zijn vergrijp — zooals dat in onzen tijd al hier en daar tegenover kinderen wordt toegepast. En die enkelen tenslotte, geestelijk zieken, zedelijk krankzinnigen, die voor normale sociale motieven niet toegankelijk zijn, zullen als zieken, als krankzinnigen, moeten worden behandeld en desnoods geïsoleerd, maar niet door een rechter gestraft.
Met den overgang naar het socialisme zullen dus in de eerste plaats vele oorzaken van criminaliteit vervallen. Maar met den groei van een socialistische, dat wil zeggen kameraadschappelijke, levens- en menschheidsbeschouwing zal ook komen een vernieuwing van het rechtsbewustzijn; met het inzicht in de oorzaken van menschelijke dwalingen een grooter mildheid in hun beoordeeling en tegelijk een grooter vermogen om die te voorkomen of herhaling te voorkomen, niet door afschrikking, maar door genezing, niet door fnuiken, maar door wasdom. Het oude strafrecht stond nog in het teeken van het mechanische: wilde door uitwendigen dwang be-

paalde uitingen beletten, maar veranderde niet den toestand waarvan die uitingen maar symptomen waren: het doodde enkele malaria-muskieten maar dempte de moerassen niet.
Doch die vernieuwing van het rechtsbewustzijn, die niet dan in het socialisme wezenlijk en algemeen kan uitgroeien, ze komt niet „vanzelf". Zóó eenvoudig is het niet, dat men, als men maar voor het socialisme strijdt, de rechtsontwikkeling wel aan zichzelve kan overlaten. Want al die onderdeelen, die de socialistische omwenteling omvat — verandering van gezin, onderwijs, recht, kunst enz. — zij alle moeten al van het begin af bewust meegesteld en uitgewerkt worden, bewust mee worden opgenomen in die groote algemeene beweging van vernieuwing van maatschappij en menschheid.

Maart 1920/Clara Meijer Wichmann

DE STRAF IN DE MAATSCHAPPIJ

De lezers van dit tijdschrift [1] zullen er over het algemeen wel van doordrongen zijn, dat de Montessori-methode niet alleen een nieuwe paedagogiek, maar een nieuw levensbeginsel beteekent. En zij zullen dan ook vanzelf belangstellen in die stroomingen, die ook in de maatschappij het in-vrijheid-laten-groeien willen doen ingang vinden in de plaats van de heerschappij door gebod en verbod, en van het buigen door dwang. Zij, die de straf in de opvoeding willen te boven komen, zullen vanzelf gaan twijfelen aan de wenschelijkheid en noodzakelijkheid van de straf in de maatschappij.
Een soort van algemeene bereidwilligheid om dit vraagstuk te overdenken is dus zeker bij de meeste aanhangers van Montessori aan te nemen; zij zullen niet als zoovele anderen het recht tot straffen vanzelfsprekend, ja zelfs straf en boete een eisch van rechtvaardigheid vinden. Maar daarmee zijn we er nog niet. Want het vraagstuk van de straf in de maatschappij *is maar voor een deel een paedagogisch vraagstuk*; de juridische straf *is* niet in de eerste plaats opvoedingsmaatregel; en als we dus de straf in de maatschappij gaan bestrijden, dan kunnen we dat niet alleen op paedagogische gronden doen.
Laten we liever zeggen: dan *behoeven* we dat niet alleen op paedagogische gronden te doen. Want juist hierdoor staan we sterker: nog *afgezien* van het

[1] Montessori-Opvoeding, jg. 1919

Montessori-beginsel, afgezien van die algemeene levenshouding, die geen vergelding, geen afschrikking, geen buigen en breken meer wenscht, — afgezien van dat alles is het maatschappelijk strafrecht te bestrijden. Het „erge" is juist, dat in de rechterlijke straf tal van elementen op den voorgrond komen, die in de paedagogische straf maar heel zwakjes meedoen.

Het kardinale verschil is al dadelijk dit, dat in de paedagogische wereld de strijd erom gaat, of de straf in de opvoeding al dan niet onontbeerlijk is; en al is het waar, dat daarbij niet alleen bedoeld wordt: „onontbeerlijk voor het kind", maar ook „onontbeerlijk voor de onbeschadigdheid van het huisraad"(!) — toch is 't in het algemeen het kind, dat in het middelpunt van de aandacht staat. Maar bij de straf in de maatschappij is het juist omgekeerd: daar is de zelfbeveiliging dier maatschappij hoofddoel, en wordt bijna rücksichtslos nagestreefd. Het menschelijk recht, de meest vitale belangen van den overtreder worden alleen in aanmerking genomen voorzoover dat kan zonder eenig „gevaar" voor wat men dan onze „samenleving" pleegt te noemen.

Alleen voor een klein deel poogt de huidige straf opvoedend te zijn. In de theorie heet zij tegenwoordig ook verbetering te beoogen, maar zij is (met uitzondering van het strafrecht voor kinderen en de voorwaardelijke veroordeeling) zoo heel en al gegoten in de oude vormen van vergeldende en afschrikkende straffen, dat zij practisch niet verbeteren kàn. En wanneer niet bijna alle onveroordeelde menschen hun leven lang waren gedrenkt met de overtuiging, dat misdadigers geheel andere wezens zijn dan zij zelve, wanneer dezen niet in hun bewustzijn nog steeds „outlaws", uitgestootenen, buiten de wet staanden waren — dan zouden tegen het huidige strafrecht zich waarlijk niet alleen die enkelen, die het heele beginsel en begrip van straf verwerpen, hebben gekant, maar ook zij, die niet kunnen dulden dat een mensch eenvoudig als middel gebruikt wordt. En juist dit ligt ten sterkste in wat men noemt het beginsel van de „generale preventie", de afschrikking van de algemeenheid door de straf: hier wordt op één mensch een straf toegepast, opdat anderen niet zullen misdoen.

„Misdoen". Was 't nog maar zoo, dat menschen alleen werden gestraft om wezenlijk misdadige, beneden-menschelijke daden. Dan was het een harde en koude, maar, in uiterlijken zin, toch nog „rechtvaardige" orde, volgens welke dat leed van de straf werd aangedaan. Maar het merkwaardige is in de eerste plaats, dat een ontzaglijk

groot aantal misdadige handelingen niet gestraft wordt, en in de tweede en voornaamste plaats, dat het feit dat iemand wèl tot „strafbaar onrecht" komt, mede schuld is van de maatschappij zelf die hem dan meedoogenloos daarover ter verantwoording gaat roepen. „Iedere maatschappij heeft de misdadigers die zij verdient." (Lacassagne.) De criminaliteit als massaal verschijnsel hangt met maatschappelijke ziekte-processen samen, en zij neemt dan ook in iederen tijd van desorganisatie toe; de verdubbeling der criminaliteit in de oorlogsjaren zal toch ook wel hen, die het méést den nadruk op den individueelen factor legden, aan het denken gebracht hebben. Het spreekt vanzelf dat de individueele factor van belang is voor de vraag, wie als slachtoffer van de omstandigheden vallen; uiteraard vallen de zwakken, de gedesequilibreerden, de erfelijk belasten het eerst. Maar onder gunstiger omstandigheden waren diezelfde zwakken niet tot misdrijf gekomen; men vergete toch niet dit ééne ontzettende feit, dat in alle „beschaafde" landen, d.w.z. in alle landen met kapitalistische productiewijze en geprononceerd klasseverschil, nagenoeg alle veroordeelden behooren tot de niet-bezittenden. Gedesequilibreerden, zedelijk defecten, asocialen zijn er onder de bezittenden toch waarlijk óók; dat zij nauwelijks tot „strafbaar onrecht" komen, ligt aan hun maatschappelijke omstandigheden.
Maar we kunnen veel verder gaan. We kunnen het strafrecht der maatschappij niet alleen aantasten, omdat die maatschappij zelve mee-schuldig is èn tegenover de vele normalen, die zij een menschwaardig leven onthoudt, en ook tegenover de abnormalen, die meer dan alle anderen een groote zorg en toewijding zouden behoeven. We tasten het óók aan omdat dat strafrecht zelf zooveel tijdelijke bestanddeelen bevat. Het dient volstrekt niet ter handhaving van de zedelijke wereldorde, maar van een zeer bepaalde, tijdelijke, maatschappelijke orde. Gaat men de strafbepalingen van ons Wetboek van Strafrecht na, dan vindt men daar, naast eenige delicten die in iedere maatschappij als misdaden tegen mensch of dier zouden worden beseft (daargelaten of men er met „straf" tegen zou willen optreden), ook een zeer groot aantal feiten, die strafbaar zijn gesteld omdat zij inhouden verzet tegen het gezag of tegen de openbare orde, of aantasting van den eigendom.
Anders gezegd: niet alleen de criminaliteit, maar ook het strafrecht is voor een goed deel historisch-materialistisch te verklaren. Waarmee het dan meteen „ontmaskerd" is.
Denken we nu deze elementen weg; stellen we dus

het vraagstuk van de straf in een volgroeid-socialistische samenleving, waar de beroeps- en gewoontecriminaliteit haar bestaansgrond verloren heeft, maar doodslag of mishandeling in een plotselinge opwelling nog wel zullen voorkomen, en waar ook nog met wandaden van verminderd toerekenbaren moet worden gerekend, al zal hun aantal wel, door het verminderen van de oorzaken van degeneratie, geringer zijn dan nu. Moet dàn niet worden gestraft? Of, om het probleem voor den tegenwoordigen mensch nog wat naderbij te brengen: de een of andere laaghartige moord, of een langzaam doodmishandelen van een weerloos kind — moet dat niet worden gestraft?
Het primitieve rechtsbewustzijn eischt van wel. En dat is geen wonder. Want gewroken, vergolden en gestraft hebben de menschen al de millioenen jaren lang, waarin zij uit het dierenrijk groeiden en mensch werden, en al de honderdduizenden jaren van hun menschelijke geschiedenis. — Het feit, dàt dit rechtsbewustzijn zoo spreekt, bewijst dus niet, dat zijn stem de hoogste is, die in een menschenhart zou kùnnen spreken; en er z ij n dan ook al, hier en daar, onder de grootsten en mildsten, geweest, die zelfs tot de zeer schuldigen met een oneindig groot begrijpen gegaan zijn.
Er is eigenlijk niets, dat vergelding zou eischen. Waarom zou een leed goedgemaakt worden als men er een leed, een onrecht als men er een onrecht aan toevoegde? De heele strafrechtsphilosophie loopt over deze vraag en geeft er gronden voor aan; maar van uit een hooger moraal zijn stemmen opgegaan die wilden, dat het goede n i e t beloond en het slechte n i e t vergolden zou worden.
De afschrikking dan? En hier raken we nu eindelijk het paedagogische probleem.
Naast de vergeldingsstraf is opgekomen de doelstraf, en ééne van haar doeleinden is de voorkoming van misdrijven door de strafbedreiging — dat wil dus zeggen door het angst-aanjagen, intimideeren, doen terugschrikken. En voorzoover iemand ondanks die bedreiging tot een strafbaar feit komt, doet de strafvoltrekking hetzèlfde: knauwen, neerdrukken, vernietigen.
En dit is het barbaarsche. Hier wordt niet getracht een mensch b o v e n i e t s u i t t e h e l p e n, hooger te doen groeien, sterker te doen worden, maar men maakt hem zwakker, kleiner. En dit is zèlf misdadig, dit is zèlf mishandeling, dit is zèlf ingrijpen in de allerheiligste levensrechten van een medemensch.
Men weet niet hoe men 't dan wèl moet doen? (Want

dit is toch duidelijk: hier wordt niet betoogd voortaan misdaden maar te laten gáán, maar er iets anders tegenover te stellen dan nu geschiedt.) We weten niet hoe iemands wildheid om te zetten in kracht, of gevaarlijke impulsiviteit in schoone spontaniteit? Goed, maar dan is dat juist òns tekort; dan bewijst dit, dat wij in onze verhouding tot onze medemenschen nog maar zeer, zeer in 't begin staan. En dat wij dus met allen ernst een anderen weg moeten zoeken.
Vinden, voor alle gevallen, zullen wij dien nog niet dadelijk. Keulen en Aken zijn al niet in één dag gebouwd; hoe zou dan ons heele innerlijk in enkele jaren tijd omgebouwd kunnen worden? We zullen aanvankelijk zeker nog telkens, zoowel in de maatschappelijke als in de individueele paedagogiek, maatregelen nemen die wel beter bedoeld zijn, en door een beter, liefdevoller gezindheid gedragen dan die van vroeger, maar die toch nog sterk lijken op straffen. Dat behoeft ons niet te doen twijfelen; een nieuw beginsel openbaart zich aanvankelijk altijd in vormen, die nog aan de oude herinneren: de eerste stoombooten leken op zeilschepen, de eerste automobielen op rijtuigen! Laten we dan ook in zooverre Montessorisch te werk gaan, dat we, eenmaal het goede willende en in de goede richting zoekende, vertrouwen op eigen verderen groei.
Het essentieele is tenslotte ook niet in den vorm van den maatregel gelegen. De vormen van al onze handelingen en verhoudingen moeten zich immers toch voortdurend vernieuwen. Het essentieele is, dat wij tweeërlei begrijpen. In de eerste plaats, dat kwaad alleen indirect kan worden voorkomen, alleen langs den langen weg van het scheppen van gezonde levensvoorwaarden voor allen. En in de tweede plaats: dat ook wie „misdoet" onvervreemdbare menschenrechten heeft, die niet mogen worden opgeofferd doordat hij eenvoudig gebruikt wordt ter afschrikking of onschadelijkmaking. De tegenwoordige maatschappij maakt door straf den „misdadiger" nog meer tot haar vijand; maar denkbaar is een tijd, waarin de vriendschap der menschen zoo groot zal zijn, dat hun wensch alleen nog zal wezen om elkander over hun moeilijkheden, vergissingen en zwakheden héén te helpen.

Juli 1919/Clara Meijer Wichmann

KLASSEJUSTITIE

In de Telegraaf van 29 Januari jl. schreef Mr. G.

T. J. de Jongh:
„De tijd, dat er gesproken werd van klassejustitie, hebben wij achter den rug. De meening, dat de rechterlijke macht zelfs bij de berechting van gewone inbraken (zaak gebrs. Hoogerhuis) zich door den economischen klassenstrijd zou laten beïnvloeden, wordt zelfs door de heftigste propagandisten niet meer gedeeld".

Waarop dan evenwel weinige alinea's verder volgt:
„Iets anders is het, of de Nederlandsche rechter juist om dat groote stands- (lees: klasse-) verschil zich wel altijd goed kan indenken in de psyche en de levensomstandigheden van den man, die onder zoo geheel andere omgeving is geboren en opgegroeid dan hij zelf...."

Begrijpen wij het goed, dan verstaat Mr. de Jongh dus onder „klassejustitie" alléén bewuste klassejustitie, d.w.z. het zich opzettelijk laten leiden, zienderoogen, door motieven van politieken of economischen aard bij de rechtspraak[1].

Dat dit zoo heel veel niet voorkomt, willen wij graag gelooven, zóó eenvoudig gaat het in de werkelijkheid niet toe: bewuste bedriegers, bewuste rechtsverdraaiers zijn betrekkelijk zeldzaam. Taine zag al in, dat Molière wel in een drama een bewust-doortrapten Tartuffe kon scheppen, maar dat het leven nog gecompliceerder was, en de huichelaar der werkelijkheid „c'est l'hypocrite convaincu de sa sincérité".

Het historisch materialisme heeft ons geleerd, dat klassebelangen achter ideologieën schuil gaan, dat zij, die volgens klassebelangen handelen, zich daar over het algemeen meest niet van bewust zijn, doch méénen veeleer vaderland of vrijheid of orde of wat dan ook te dienen. En zoo hebben we ook onder klassejustitie een maatschappelijk en psychologisch heel wat gecompliceerder verschijnsel te verstaan dan dat van bewustpartijdige rechtspraak.

Er is een tijd geweest, waarin het klassekarakter der

---

[1] Blijkens het Kort Verslag zei Mr. G. W. Sannes 12 Februari 1920 in de Tweede Kamer bij de behandeling der duurteraden: „Wij behooren niet tot degenen, die de justitie klasserechtspraak verwijten; wij zijn overtuigd, dat de rechterlijke macht bestaat uit mannen, die individueel intact en integer zijn, maar de hoogstaande mannen, die over de zaak te oordeelen hebben, zitten vast aan familie en traditie en den kijk in die kringen, die eenzijdig zijn".

Ook hier dus de opvatting, als zou er van klassejustitie alleen dan sprake zijn, wanneer die welbewust, „met voorbedachten rade" plaats had.

rechtspraak klaar en open aan den dag lag: de tijd waarin de adel voor een anderen rechter terecht stond dan de poorter; waarin een andere weergeldsom moest worden betaald voor het dooden of mishandelen al naar gelang de gedoode of mishandelde was een edelman, een gewone vrije of een hoorige, waarin zelfs het procesrecht (toepassing van tortuur) anders was voor zwervers dan voor gezeten burgers....

Deze ongelijkheden zijn door de burgerlijke revolutie opgeheven; thans is er formeele gelijkheid voor allen.

Maar dat wil alleen zeggen, dat de klassejustitie in haar historische ontwikkeling dezelfde verandering heeft doorgemaakt, die ook de uitbuiting, de onderdrukking, de ongelijkheid ondergingen: in het feodale tijdperk nog eerlijk erkend, zijn ze sedert de burgerlijke revolutie, die immers in het teeken der vrijheid en gelijkheid begonnen was, officieel ontkend maar niet in hun wortel aangetast en daarom in andere vormen meer omsluierd blijven voortleven.

Zoolang er een klassemaatschappij is, zal er klassejustitie wezen.

Want zoolang zal zich het volgende blijven voordoen: 1°. Daar het recht van iedere maatschappij strekt ter instandhouding van de essentieele instellingen dier maatschappij, is het recht van een klassemaatschappij noodwendig klasserecht. In onzen tijd, in de burgerlijke maatschappij die rechtens geen verschil meer erkent, komt dit o.a. uit in de bepaling van wàt strafbaar feit is, in de rangschikking der strafbare feiten, waarbij de misdrijven tegen den staat en het gezag vooraan staan[1], en in de strafzwaarte, die bij misdrijven tegen den eigendom groot is.

Dit is geen nieuwe wijsheid. Adam Smith schreef in Wealth of Nations, uitg. van 1900 bl. 560[2]: „De burgerlijke staatsmacht is in werkelijkheid ingesteld tot verdediging der rijken tegen de armen of tot verdediging van hen, die eigendom bezitten tegen hen die bezitloos zijn"; en bij Heine vindt men in het 6e tooneel van William Ratcliff de regels:

„O seht mir doch die klugen, satten Leute,
Wie sie mit einem Walle von Gesetzen
Sich wohl verwahren gegen allen Andrang

[1] Vgl. dissertatie bl. 81.
[2] Geciteerd in „Nieuwe Tijd" XI bl. 140 vlgg.

Der schreiend überlästgen Hungerleider!
Weh dem, der diesen Wall durchbricht!
Bereit sind Richter, Henker, Stricke, Galgen."

En zoo is het in wezen — al zijn er nu geen galgen meer — gebleven tot den huidigen dag. Want de gebruikelijke definities van misdaad, voorzoover wetgeving en rechtspraak daarop gegrond zijn, gaan niet uit van de criminologie, maar eenvoudig van de binnen de tegenwoordige heerschende klassen bestaande rechtsovertuigingen. Met andere woorden: niet alleen de criminaliteit, maar ook het strafrecht hangt ten nauwste met de economische omstandigheden samen.

2°. Terwijl in de theorie nu bijna algemeen wordt erkend de ontzaglijke beteekenis der economische omstandigheden voor de criminaliteit, wordt er gestraft zonder daar — anders dan bij hooge uitzondering — rekening mee te houden. Men „straft" nog steeds voor daden, waarvan men weet of weten moest — iedere statistiek kan het leeren — dat zij direct of indirect verband houden met de omgeving waarin de daders zijn opgegroeid. En ten opzichte waarvan men dus het heil niet van straffen, maar van opheffing dier omstandigheden verwachten moest. Dat men dit niet doet, is alweer gevolg van klassevooroordeel: van de ingeroeste zekerheid, dat deze maatschappij met hare klasseverschillen en ellenden bestemd is ten eeuwigen dage voort te duren.

3°. In een maatschappij, waarin het recht zich heeft losgemaakt van zijn bodem en „juristenrecht" is geworden, is de rechtspraak toevertrouwd aan rechtsgeleerde rechters. Dezen zijn, in de huidige maatschappij, zoo goed als allen afkomstig uit de bourgeoisie, in Nederland zelfs voor een groot deel uit de „hoogere" bourgeoisie. Zij staan zéér ver — Mr. de Jongh zegt het terecht — van het leven van hen, die wegens mishandeling of diefstal met inbraak of landlooperij plegen te worden veroordeeld. Zoo ver, dat zij over hen recht spreken als vanuit een andere wereld. „Der Arme, der aus Hunger stiehlt, sollte Hunger kennende Richter finden."

4°. Officieel wordt er geen verschil tusschen de klassen meer gemaakt. Maar hier en daar zijn in hoekjes van het geldende recht toch nog resten van een meer duidelijk klasserecht blijven leven. Wie tot geldboete veroordeeld is en die betalen kan, — die blijft in vrijheid; wie óók tot geldboete veroordeeld is en die niet betalen kan — die ondergaat vervangende hechtenis. En

de gedetineerden tot het ondergaan van vervangende hechtenis vormen bijna de helft van de bevolking der Huizen van Bewaring!
— Het gaat hier dus om dieper dingen dan boos opzet bij sommige rechters. De klassejustitie is in deze maatschappij niet uit te roeien, óók niet door afzonderlijke „maatregelen" zooals Mr. de Jongh er voorstelt: het vergemakkelijken van de rechtsstudie van onvermogenden! Wat zouden deze enkelen, aan hun klasse ontrukten, in de bourgeoisie ingelijfden, w e z e n l ij k veranderen? Alleen waar er geen klasseverschillen meer zijn, kan de klasse-justitie „afsterven".
Dan b l ij v e n echter andere, fijnere conflicten — blijft in àlle rechtspraak de kans, dat een mensch oordeelt over een ander die hij niet begrijpt. En zoo zal er ook dàn nog een strijd te strijden zijn.

Februari 1920/Clara Meijer Wichmann

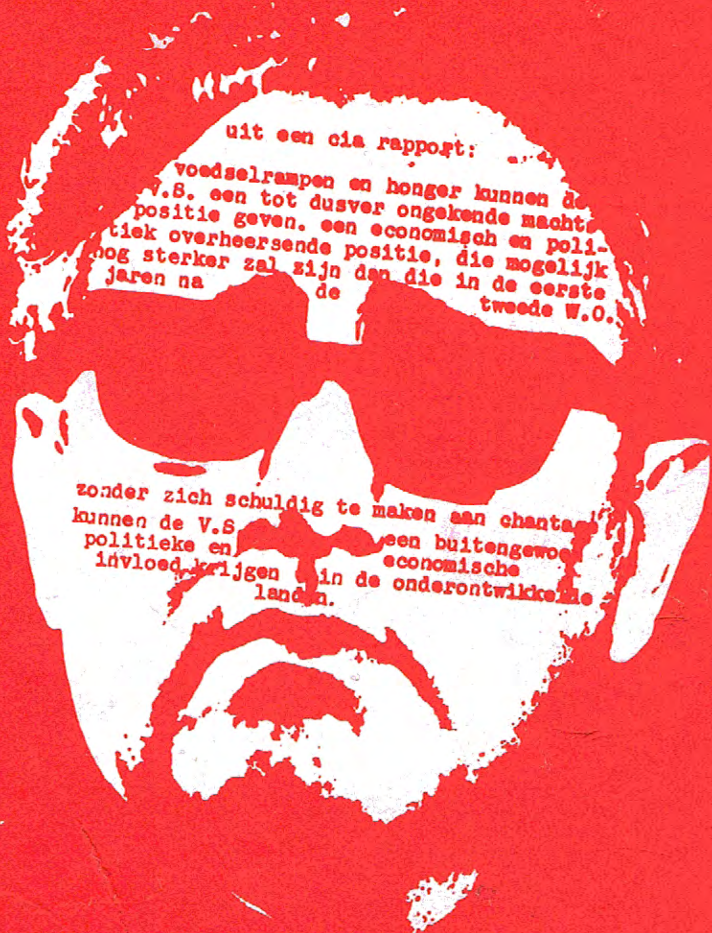
VERANTWOORDING: De teksten van Clara Meijer Wichmann zijn ontleend aan de posthuum verschenen bundel 'Misdaad-straf en maatschappij' (Bijleveld, Utrecht).

LOSSE NUMMERS

Geheel uitverkocht zijn de eerste tien afleveringen van De As, alsook het religie-nummer (nr. 14).
Los verkrijgbaar zijn:
nr. 11 - vakbeweging,
nr. 12 - de grote depressie,
nr. 13 - terrorisme,
nr. 15/16 - fascisme.
De prijs van deze afleveringen bedraagt ƒ 1,75 per stuk, het dubbelnummer ƒ 2,95.
Bestellen uitsluitend door storting op giro 2553850 van Pamflet te Groningen met vermelding van de gewenste aflevering(en).

STEUNFONDS

Opnieuw heeft de PTT tariefsverhogingen aangekondigd, opnieuw moeten wij daarom een beroep doen op solidariteit: neem een abonnement op De As, betaal uw achterstallig abonnementsgeld, werf één of meer nieuwe abonnees en vergeet niet dat er een 'steunfonds' bestaat (giro 2553850 tnv Pamflet, Groningen met vermelding 'Steunfonds De As'. Als redaktiekollektief zijn wij uitsluitend
van steun van de lezers afhankelijk. Stort vandaag nog een bijdrage!

MISDAAD/STRAF/KLASSEJUSTITIE

thom holterman
FUNKTIONELE MILJEUTHEORIE VAN HET RECHT

clara meijer wichmann
STELLINGEN

STRAFRECHT EN CULTUUR

DE STRAF IN DE MAATSCHAPPIJ

KLASSEJUSTITIE

prijs *f* 2 fotomontage: hein van schendel